

13. **Якунин В. К.** Социалистическое строительство на Украине: Историография 20-х – втор. пол. 30-х гг. Днепропетровск: ДГУ, 1989. 72 с.
14. **Якунин В. К.** И. В. Сталин, сталинизм и историческая наука. Днепропетровск: ДГУ, 1991. 91 с.
15. **Якунін Віктор Кузьмович.** Усна історія Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара: зб. докум. матер. Дніпропетровськ: Ліра, 2013. Т. 1. С. 609–633.
16. **Якунин В., Гула Р.** Патриотизм и национализм: опыт и уроки истории. Київ: ООО «Друкарня «Бізнесполіграф», 2015. 176 с.
17. **Якунин В. К., Мартынов Н. Д.** Клио и Сталин. Днепропетровск: Промінь, 1998. 152 с.

Надійшла до редкол.: 01.01.2020

Прорецензовано: 05. 01. 2020

УДК 37.01

DOI: 10.33287/11922

ЕТИЧНІ ТА НАУКОВІ ПРИНЦИПИ ВЧЕНОГО (спогади про професора В.К. Якуніна)

Г. Г. Кривчик

Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна

Здійснено біографічний нарис про дніпровського (дніпропетровського) вченого, знаного фахівця у галузях методології історії, історіографії та новітньої політичної історії України. Характеризується як особистість, громадянин, науковець.

Ключові слова: любов до історії, чесність, принциповість, моральна, духовна й наукова чистоплотність, наукова мужність.

Viktor Yakunin (1939-2017) is a well-known Ukrainian historian, Professor, head of the Department of Ukrainian history and Ethnopolitics of the Dnipro national University named after O. Gonchar. The basic ethical norms and scientific principles that guided the scientist in life and scientific work are defined. It is primarily the adherence to principles, courage and integrity. The most shameful act of both man and scientist, he considered betrayal. He was contemptuous of historians who adjusted to the political situation, who renounced what they had previously passionately preached. The most shameful act of both man and scientist, he considered betrayal. He was contemptuous of historians who adjusted to the political situation, who renounced what they had previously passionately preached. He is not an armchair scientist. He had a fighting character, took a firm civil position, was always politically active person, which was reflected in his scientific works, of which he wrote more than 150, including 5 monographs and 5 manuals. In them, the scientist studied the actual problems of historiography, methodology of history and political history of the USSR and Ukraine. In particular, he attempted to answer the question why the

CPSU lost power and the USSR collapsed. In a number of his works, the concept of patriotism, which is opposed to nationalism, is revealed on concrete examples, a sharp but justified criticism of Ukrainian nationalism is given, the connection of the latter with Nazi ideology is shown. It is felt that he loved his lost Homeland immensely. He believed that it is impossible only to blame the Soviet past, not to see the achievements of Ukraine in this period.

Keywords: love of history, honesty, integrity, moral, spiritual and scientific cleanliness, scientific courage.

Іноді буває так, що здібна й талановита людина все своє життя займається якоюсь справою, щоб потім усвідомити, що була здатна реалізувати себе набагато повніше в іншій сфері. Щодо В. К. Якуніна, то він, поза сумнівом, належить до тих людей, яким було на роду написано стати істориком. Попри те, що його біографія починалася з різних і далеких від науки занять, уже в юному віці все передвіщало його майбутній шлях дослідника-історика. Головне – це любов до історії. Ця любов, за його словами, на перших порах проявилася з читання запоем історичної художньої літератури, яка і запалила в ньому інтерес до таємниць вітчизняної історії. Проте свій шлях до наукових вершин був геть не таким, як у тих, кому випала вдача розпочати своє сходження в науці в шкільному науковому товаристві, золотой чи срібної медалі в додаток до атестату про закінчення середньої школи, вступу до історичного факультету університету, червоного диплому про його закінчення й майже автоматичного вступу до аспірантури.

Хлопцю з простої шахтарської сім'ї довелося спочатку оволодівати робітничою професією в технічному училищі, потім відслужити в армії, оволодівати наукою не на стаціонарі, а на вечірньому відділенні загальнонаукового факультету Дніпропетровського державного університету імені 300-річчя возз'єднання України з Росією, поєднуючи навчання з роботою в райкомі комсомолу, а згодом в міліції. Але при всьому цьому і при всіх побутових труднощах він вперто йшов до своєї мрії – стати вченим істориком. Так, будучи учнем технічного училища, він водночас вивчав історію партії, політекономію й філософію у вечірньому університеті марксизму-ленінізму. Оволодіваючи артилерійськими навичками в армії, він не тільки продовжував читати історичну художню літературу, але й займався живописом, розвиваючи творчу фантазію й образне мислення, які, на мою думку, край потрібні не тільки художнику та літератору, але й ученому-гуманітарію, насамперед історик. До речі, захоплення живописом, а також гра в шахи посідатиме значне

місце в його житті, розвиватиме у нього логічне мислення. Він відчував велике задоволення і коли демонстрував друзям і знайомим написані ним копії картин відомих живописців, і виграючи в шахи у сильних партнерів.

Ще до того, як стати професійним дослідником, В. К. Якунін виявив таку суто професійну чесноту історика, як схильність до ретельного збирання й дбайливого збереження історичних джерел. Здається неймовірним, але його особистий архів містив особисті документи, які інша людина кидала в смітниковий кошик. Зокрема, в книзі «История, идеология и политика. Жизнь и познание истории» (2013 р.) цитуються такі документи, як листування з науковим керівником його дипломної роботи доцентом М. П. Ковальським (згодом – доктором і професором); відгуки із зауваженнями і побажаннями наукового керівника й рецензента на дипломну роботу, рецензії на перші наукові опуси, що були написані в аспірантський період; стенограми обговорення кандидатської дисертації на тему боротьби радянського історика М. М. Покровського проти буржуазно-поміщицької та дрібнобуржуазної історіографії, всі відгуки на кандидатську дисертацію; аналогічні робочі документи по докторській дисертації тощо. Були зібрані в архіві навіть копії протоколів засідань кафедри історії КПРС (згодом – політичної історії, а також української історії та етнополітики) Дніпропетровського держуніверситету, на якій він працював від 1978 р. і яку очолював протягом 1990–2005 рр.

Годі й говорити про те, що проф. В. К. Якунін накопичив величезний джерельний матеріал для своїх наукових досліджень і громадської діяльності. Він створив історичну бібліотеку, якій могла позаздрити не одна наукова бібліотека. Мені в моїй науковій роботі, зокрема, в процесі роботи над монографією й докторською дисертацією довелося неодноразово користуватися цим безцінним фондом. В. К. Якунін охоче видавав рідкісні й найцінніші книжки та папки з ретельно відібраними газетними матеріалами. Щоправда, Віктор Кузьмич не забував при цьому достати з книжок і вмістити в спеціальну коробку картки з позначками, кому і коли видав книгу чи папку. І це правильно, адже я сам, ігноруючи таку практику, втратив чимало наукових і художніх книжок зі своєї бібліотеки.

Та попри науковий педантизм і надзвичайну ретельність у збиранні та збереженні джерел, В. К. Якунін аж ніяк не був схожий на кабінетного вченого, «книжкового черв'яка». Він мав бойовий характер, завжди займав тверду громадянську позицію, був політич-

но активною людиною. Його тягнуло до політичної діяльності. Тож зовсім не випадково, що будучи фахівцем з історіографії та методології історичної науки, він почав свою науково-педагогічну діяльність на кафедрі історії КПРС у Дніпродзержинському індустріальному інституті (1971–1975 рр.), потім працював на такій же кафедрі в Дніпропетровському державному університеті, адже в радянські часи саме робота на ідеологічній кафедрі створювала кращі можливості поєднувати основну викладацьку й наукову практику з громадською діяльністю, бути «ідеологічним бійцем партії». Очевидно, саме остання мотивація привела молодого викладача в лекторську групу обкому партії. Хоча формально, як член партії, він просто мусив підкоритися відповідному рішення партійного органу.

До речі, проф. В. К. Якунін, на відміну від деяких своїх колег, аніскільки не соромився цих сторінок своєї біографії. А ставши вже досвідченим вченим-істориком, він вступив до лав Соціалістичної партії України, програма якої, на його думку, найбільшою мірою відповідала його політичним уподобанням. Як і багатьом іншим членам цієї партії, йому також здавалось, що ця партія є головною демократичною силою в лівому і патріотичному політичному спектрі й лише вона відповідає інтересам українського народу, здатна повести Україну до прогресу, демократії й процвітання. Невдовзі, за мою пропозицією, В. К. Якунін очолив обласну організацію СПУ й на цій громадській посаді чимало зробив для її зміцнення, підвищення ролі політичної теорії в партійній роботі. На жаль, у подальшому виявилось, що СПУ не була позбавлена тих самих недоліків, що й інші українські партії. Провідні місця в ній посіли кар'єристи, підлабунники та пройдисвіти. Деякі з них, до речі, виявивши повну безпринципність, з великою вигодою для себе невдовзі переметнулися до табору колишніх опонентів СПУ, потрапивши при цьому на високі державні посади. Не на висоті тоді опинився й лідер партії О. О. Мороз, з яким у В. К. Якуніна протягом тривалого часу були добрі, товариські стосунки. Принциповість В. К. Якуніна виключала для нього можливість подальшого перебування в СПУ і він, не зраджуючи своїм переконанням, вийшов з партії.

Зрештою політичні переконання й моральні принципи В. К. Якуніна не могли не відбитися на його науковій діяльності. Він прагнув відверто заявити про свою позицію щодо найбільш злободенних ідеологічних питань. Історіографічні й методологічні розвідки в інтерпретації В. К. Якуніна тісно перепліталися з дослідженням новітньої історії України. В більшості статей, що були

написані наприкінці 1980-х – на початку 2000-х рр., чільне місце посідала критика сталінщини, зображення негативної ролі вождя у розвитку радянського суспільства та історичної науки [4], [8]. Водночас роботи, що були написані наприкінці життя вченого, присвячені боротьбі проти націоналізму [7], [11], а також з'ясуванню причин і передумов краху КПРС і розвалу СРСР. При цьому складається враження, що попри досить різку критику політики радянського керівництва, зокрема, М. С. Горбачова, вчений не зміг приховати свого жалю з приводу того, що сталося. Відчувається, що він безмежно любив свою втрачену Вітчизну [5; 9], вважав, що неможна паплюжити радянське минуле, не бачити досягнень України в цей період. «Нигилистическое отрицание, принижение и забвение его приведет (и уже приводит!) к разрыву преемственности в исторической памяти. Истребляют эту память или деформировать ее – значит совершать преступление перед настоящим и будущим Украины. Отрицание основ патриотической идеологии предшественников, достижений национальной истории приводит к потере мировоззренческих ориентиров народа. Огульное отрицание и поношение советского периода своим результатом могло иметь только разрыв в связи времен, исключающий всякую перспективу нового государственного строительства», – зазначав він [11, с. 168].

Загалом В. К. Яқунін був однолюбом. І в науці, і в громадській діяльності. І в особистому житті – до останніх днів безмежно кохаючи свою єдину жінку, свою дружину Людмилу Романівну. Слід було бачити, як він ніжно і дбайливо ставився до неї. І залишався завжди вірним їй, поки смерть не розлучила їх. Всупереч не кращий традиції певної частини новоспечених докторів наук заводити собі нову, більш молоду дружину з числа своїх аспіранток.

Найбільш ганебним вчинком і людини, і науковця він вважав зрадництво. Він з презирством ставився до істориків, які підлаштовувалися під політичну кон'юнктуру, зрікалися того, що раніше самі палко пропагували. Зокрема, чи не найбільшим розчаруванням у його житті стало наукове гріхопадіння знаного українського історика, професора А. М. Черненка, якого В. К. Яқунін раніше поважав і замінив на посаді завідувача кафедри історії КПРС Дніпропетровського університету. В. К. Яқунін, і не тільки він, ніяк не могли збагнути, як це можливо – все своє життя в науці займатися дослідженням діяльності В. Леніна, створити відповідну наукову школу ленініани, звеличувати комуністичну партію і прославляти комунізм й інтернаціоналізм, а потім, майже в один день, перетворитися на радикаль-

ного націоналіста. При цьому В. К. Якунін аж ніяк не заперечував можливість корегування поглядів науковця, але тільки за однієї важливої умови – щирості. «Всякий переход от одной системы координат к другой должен представлять процесс переосмысления. А если вчера ленинец, а сегодня бандеровец, то это явное приспособленчество, беспринципное и корыстное», – підкреслював у своїх працях вчений [10, с. 172].

Чи був сам проф. В. К. Якунін цілковито об'єктивним у своїх оцінках, чи завжди дотримувався принципів об'єктивності й історизму, які він відстоював, і пропагував у своїх методологічних працях? Складне питання. Так, він, безумовно, щосили прагнув бути неупередженим і об'єктивним як в житті, так і в науці. Однак, на мою думку, наукові принципи вченого іноді пасували перед політичною позицією громадянина. Утім, це можна вважати цілком природним явищем, адже, як би не прагнув вчений-історик до об'єктивності, все одно в його творчості будуть відбиватися його політичні уподобання. Прав був В. О. Ключевський, коли стверджував у своїй праці «Методология русской истории», що «выбор и оценка явлений у историка-магометанина необходимо должны быть не те, какие встречаем у историка-христианина» [2, с. 72].

Втім, на наш погляд, проф. В. К. Якуніну все ж іноді бракувало діалектичного погляду на деякі явища та історичні постаті. Так, він лише чорною фарбою малював постать Й. Сталіна, так само, як і характеризував діяльність ОУН. До того ж інколи він був занадто категоричним у своїх оцінках та судженнях. При цьому йому вкрай важко було визнати помилковість деяких своїх поглядів. При особистому спілкуванні з ним іноді доходило до конфліктів. Так, ми з ним ледве не посварилися через розбіжності у поглядах на сутність радянського суспільства. Якщо він вважав останнє виключно соціалістичним, що було лише зіпсоване Й. Сталініним, то я дотримувався іншої думки – кожне суспільство являє собою низку різних укладів, серед яких соціалістичний і феодальний, протиріччя між якими врешті-решт і призвели до потрясінь і соціального вибуху на зламі 1990–2000-х рр. Деякі наші диспути іноді закінчувалися словами: «Ти взагалі нічого не розумієшся у методології». – «А ти в діалектиці». «Тоді мені з тобою взагалі не має про що говорити». – «Мені також, ти – просто дуже самовпевнений сноб, а не вчений». Отже, наша академічна дискусія завершувалася іноді майже так, як у повісті М. В. Гоголя: «Нога моя не будет у вас в доме...» [1, с. 199]. Тільки, на відміну від Івана Івановича і Івана Никифоровича, ми вже

невдовзі мирилися – спочатку в телефонному режимі, потім під час спільних вечірніх променадів і нових диспутів.

Віктор Кузьмич вмів прощати іншим помилки й навіть образи. Не любив тільки дилетантизму в науці. Якщо хтось висловлював якісь необґрунтовані та не підкріплені фактами судження, міг різко обірвати співрозмовника, перевести розмову на іншу тему. Тож він не докладав жодних зусиль, щоб подобатися комусь. Чи то начальству, чи то своїм колегам. Не підлаштовувався під якийсь науковий «мейнстрим». Не пасував перед науковими авторитетами. Так, у зв'язку з публікацією «Фахового висновку» істориків з приводу діяльності ОУН та УПА (2005 р.) В. К. Якунін не побоявся виступити у «Гуманітарному журналі» (Дніпропетровськ) зі статтею «100 великих і маленьких запитань до професора Станіслава Кульчицького», в якій вказав на наявність в документі великої кількості протиріч, викривлень фактів та ненаукових висновків [6]. Сам же проф. В. К. Якунін жив за відомим принципом М. Лютера, який 500 років тому оприлюднив своє кредо: «На тому стою і не можу інакше» [3].

Також він прямо і відверто казав, що йому не подобається в тобі. Тож дружити з Віктором Кузьмичем було не просто. Для цього потрібно було дуже добре знати професора Якуніна і цінувати його головні професійні й людські якості – чесність, принциповість, моральну, духовну й наукову чистоплотність та наукову мужність.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Гоголь Н. В.** Повесть о том, как поссорился Иван Иванович с Иваном Никифоровичем. Собр. соч. в 8 т. Москва: Правда, 1984. Т. 2. С. 186–234.
2. **Іваненко В. В., Якунін В. К.** ОУН і УПА в Другій світовій війні: проблеми історіографії та методології. Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2006. 424 с.
3. **Ключевский В. О.** Методология русской истории. 1884/85 академический год. Соч. в 9 т. Т. VI (Специальные курсы) / под ред. В. Л. Янина. Москва: Мысль, 1989. С. 5–93.
4. **Лютер М.** На цьому стою і не можу інакше. URL: <https://gazeta.ua/articles/histori/-na-comu-stou-i-ne-mozhu-inakshe-497-rokiv-tomu-martin-lyuter-opublikuvav-svoi-95-tez/590139>.
5. **Якунін В. К., Мартынов Н. Д.** Клио и Сталин. Днепропетровск: Промінь, 1998. 152 с.
6. **Якунін В. К.** Крах КПСС. Исторический и теоретико-методологический аспекты. Ч.1. Идейно-теоретические основы КПСС и исторический опыт XX столетия. Днепропетровск: Вид-во ДДУ, 2003. 284 с.
7. **Якунін В. К.** 100 великих і маленьких запитань до професора Станіслава Кульчицького (з приводу публікації «Фахового висновку» відносно ОУН і УПА). Гуманітарний журнал. 2005. № 1-2. С. 174–192.

8. **Якунин В. К.** И. В. Сталин, сталинизм и историческая наука. Учеб. пособие. Днепропетровск, 2012. 81 с.
9. **Якунин В. К.** Крах КПСС. Исторический и теоретико-методологический аспекты. Ч.2. История, сущность и место КПСС в политической системе советского общества: процесс переосмысления. Днепропетровск: Герда, 2013. 340 с.
10. **Якунин В. К.** История, идеология, политика. Жизнь и познание истории. Днепропетровск: Герда, 2013. 340 с.
11. **Якунін В. К., Гула Р. В.** Патріотизм і націоналізм: досвід і уроки історії: моногр. Київ: ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2015. 176 с.

Надійшла до редкол.: 25. 10. 2019

Прорецензовано: 03. 11. 2019

УДК 94(477) «1939-2017»

DOI: 10.33287/11923

В. К. ЯКУНІН ВЧЕНИЙ, ГРОМАДСЬКИЙ І ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ ЧАСІВ «ПЕРЕБУДОВИ» ТА РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА ПРИДНІПРОВ'І

В. І. Мороз, Д. Р. Щєпова

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Розглянуто наукові та громадсько-політичні погляди доктора історичних наук, професора Якуніна Віктора Кузьмича. Акцент зроблено на його принципову позицію стосовно «правди історії», чесності та порядності наукового дослідження.

Ключові слова: професор, чесність, КПРС, націоналізм, шовінізм, правда історії, ОУН.

The scientific and social and political views of Doctor of Historical Sciences, Professor Yakunin Victor Kuzmich are considered. Emphasis is placed on his principled position in attitude to the «truth of history», the honesty and decency of scientific research. In the article shows that the main focus of his work was the fight against chauvinism and refined nationalism.

The content and essence of universal categories «patriotic», «national» and «nationalistic» are revealed. Based on primary sources comprehends the contribution of historians of the Soviet period and Ukrainian scholars of the post-Soviet times to the study of the history of the OUN and the UIM. The analysis of socio-political phenomena and socio-cultural phenomena of patriotism and nationalism in their historical development is given.

His scientific works «History, Ideology, Politics», «The CPSU collapse», «Patriotism and Nationalism: Experience and Lessons in History», «OUN Ideology: History and Modernity» and others testify to the author's principle, thoroughness and